ઈરાન-ઈઝરાયેલ યુદ્ધની અગનજ્વાળા આપણને દઝાડશે!

...તો વિશ્વએ દાયકાઓ પાછળ ધકેલાઈ જવાની તૈયારી રાખવી પડશે

વિકલ્પ
★ દીપક આશર

પશ્ચિમ એશિયા (મધ્ય પૂર્વ) દાયકાઓથી સંઘર્ષનું કેન્દ્ર રહ્યું છે, પરંતુ વર્તમાન સમયમાં ઈઝરાયેલ અને ઈરાન વચ્ચે જે રીતે સીધો સૈન્ય સંઘર્ષ શરૂ થયો છે, તેણે સમગ્ર વિશ્વને ચિંતામાં મૂકી દીધું છે. તાજેતરમાં અમેરિકાના પીઠબળ સાથે ઈઝરાયેલે ઈરાનના વ્યૂહાત્મક ઠેકાણાઓ પર જે હુમલા કર્યા છે, તે માત્ર બે દેશો વચ્ચેનો બદલો નથી, પરંતુ એક એવો ખતરો છે જે 'વૈશ્વિક અગ્નિજવાળા' પ્રગટાવી શકે છે. આજે આ સંઘર્ષના મૂળ, વૈશ્વિક અસરો અને ભારત જેવા દેશો માટે ઊભા થયેલાં પડકારો કેવાં હશે તે વિશે સમજીએ.

છેલ્લા ઘણા વર્ષોથી ઈઝરાયેલ અને ઈરાન વચ્ચે 'શેડો વોર' (છૂપો જંગ) ચાલતો હતો. ઈરાન તેના પ્રોક્સી ગ્રુપ્સ (હિઝબુલ્લાહ, હમાસ, હુથી) દ્વારા ઈઝરાયેલને પરેશાન કરતું હતું, જ્યારે ઈઝરાયેલ ઈરાનના વૈજ્ઞાનિકો અને પરમાણુ મથકોને નિશાન બનાવતું હતું. પરંતુ હવે સ્થિતિ બદલાઈ છે. ઈરાને કરેલા મિસાઈલ હુમલા અને તેના જવાબમાં ઈઝરાયેલના સીધા હવાઈ હુમલાઓએ સાબિત કર્યું છે કે હવે કોઈ મર્યાદા રહી નથી. ભલે આ હુમલાઓમાં ઈરાનના સર્વોચ્ચ નેતા આયાતુલ્લાહ ખામેની માર્યા ગયા હોય, છતાં જંગ અટકવાનો નથી. અમેરિકાનું આમાં સીધું સામેલ હોવું એ બળતામાં ઘી હોમવા સમાન છે. ભલે વોશિંગ્ટન દાવો કરે કે તે સંયમ ઈચ્છે છે, પરંતુ ઈઝરાયેલને અપાતી અત્યાધુનિક હથિયારોની મદદ અને ઈન્ટેલિજન્સ સપોર્ટ ઈરાનને ઉશ્કેરવા માટે પૂરતા છે. આ સંઘર્ષ માત્ર મધ્ય પૂર્વના નકશા પૂરતો સીમિત રહે તેમ નથી. જો આ યુદ્ધ વકરે તો તેની અસરો સમગ્ર વિશ્વ પર પડશે.

> **માનવતા અત્યારે એક એવા વળાંક પર ઊભી છે જ્યાં એક નાની ભૂલ પણ 'પરમાણુ યુદ્ધ' ભડકાવી શકે**

ખાસ કરીને ઊર્જા સુરક્ષાઃ ઈરાન પાસે 'સ્ટ્રેટ ઓફ હોર્મુઝ' પર નિયંત્રણ કરવાની શક્તિ છે. વિશ્વનો ૨૦% તેલનો વેપાર આ સાંકડી સમુદ્રધુનીમાંથી પસાર થાય છે. જો ઈરાન આ માર્ગ બંધ કરે, તો તેલના ભાવ રાતોરાત આસમાને પહોંચી શકે છે, જે વૈશ્વિક અર્થતંત્રને મંદીમાં ધકેલી દેશે. બીજી તરફ, પરમાણુ શસ્ત્રોની હોડઃ ઈરાન પરના હુમલા તેને પરમાણુ બોમ્બ બનાવવાની દિશામાં વધુ ઝડપી બનાવી શકે છે. જો ઈરાન પરમાણુ શક્તિ બને, તો સાઉદી અરેબિયા અને અન્ય આરબ દેશો પણ તે દિશામાં આગળ વધશે, જે સમગ્ર વિશ્વ માટે ખતરનાક હશે.

આ તરફ રશિયા-ચીનનું જોડા. યુક્રેન યુદ્ધને કારણે રશિયા અને ઈરાન વચ્ચે સંરક્ષણ સમજૂતીઓ થઈ છે. બીજી તરફ ચીન ઈરાનનું સૌથી મોટું તેલ ગ્રાહક છે. જો અમેરિકા અને ઈઝરાયેલ ઈરાનને વધુ દબાવશે, તો રશિયા અને ચીન પણ આ જંગમાં પરોક્ષ કે પ્રત્યક્ષ રીતે કૂદી શકે છે, જે ત્રીજા વિશ્વયુદ્ધની આશંકા જન્માવે છે.

અમેરિકાની ભૂમિકા અત્યંત જટિલ રહી છે. એક તરફ અમેરિકન વહીવટીતંત્ર યુદ્ધને રોકવા માટે રાજદ્વારી પ્રયાસોની વાત કરે છે, તો બીજી તરફ ઈઝરાયેલને એવા શક્તિશાળી બોમ્બ અને મિસાઈલ ડિફેન્સ સિસ્ટમ (THAAD) પૂરી પાડે છે જે હુમલા માટે પ્રોત્સાહન આપે છે. અમેરિકાના આંતરિક રાજકારણ અને ત્યાંની ચૂંટણીઓ પણ આ વિદેશ નીતિને પ્રભાવિત કરતી રહી છે. ઈરાનના તેલના કૂવાઓ કે પરમાણુ મથકો પર હુમલો એ લાલ રેખા ઓળંગવા સમાન છે, અને જો અમેરિકા ઈઝરાયેલને રોકવામાં નિષ્ફળ જશે, તો તેની વિશ્વસનીયતા પર સવાલો ઉભા થશે.

ઈરાન માત્ર એક દેશ નથી, પણ તેની પાછળ એક આખું નેટવર્ક છે. લેબનોનમાં હિઝબુલ્લાહ, યમનમાં હુથી બળવાખોરો અને ઈરાક-સીરિયામાં સશસ્ત્ર જૂથો ઈરાનના ઈશારે કામ કરે છે. જો ઈરાન પર મોટો હુમલો થાય, તો આ તમામ જૂથો એકસાથે ઈઝરાયેલ અને પશ્ચિમી દેશોના મથકો પર હુમલા કરી શકે છે. હુથી બળવાખોરોએ લાલ સમુદ્રમાં શિપિંગ માર્ગો પહેલેથી જ ખોરવી નાખ્યાં છે, જેની અસર ભારત સહિતના એશિયન દેશોના વેપાર પર પડી રહી છે.

ભારત માટે શું જોખમ છે?

ભારત આ સંઘર્ષમાં અત્યંત સંવેદનશીલ સ્થિતિમાં છે.

તેલના ભાવ: ભારત તેની જરૂરિયાતનું ૮૦% તેલ આયાત કરે છે. જો તેલના ભાવ વધે, તો ભારતમાં મોંઘવારી બેકાબૂ બની શકે છે.

ડાયસ્પોરા: પશ્ચિમ એશિયામાં અંદાજે ૯૦ લાખ ભારતીયો વસે છે. જો યુદ્ધ ફાટી નીકળે, તો આટલી મોટી વસ્તીને સુરક્ષિત પાછી લાવવી એ ભારત સરકાર માટે હિમાલય જેવડું કાર્ય બની જશે. ભારત માટે ઈઝરાયેલ એક મહત્વનું સંરક્ષણ ભાગીદાર છે, જ્યારે ઈરાન ચાબહાર બંદર અને મધ્ય એશિયાના પ્રવેશદ્વાર તરીકે વ્યૂહાત્મક મહત્વ ધરાવે છે. ભારતે આ બંને વચ્ચે સમતુલન જાળવવું પડશે.

શાંતિનો માર્ગ ક્યાં છે?

શું આ યુદ્ધ અનિવાર્ય છે? જવાબ છે - ના. પરંતુ તે માટે ઈઝરાયેલે તેની 'સંપૂર્ણ વિજય'ની જીદ છોડવી પડશે અને ઈરાને તેના પ્રોક્સી ગ્રુપ્સને નિયંત્રિત કરવા પડશે. આંતરરાષ્ટ્રીય સમુદાય, ખાસ કરીને યુરોપિયન યુનિયન અને ભારત જેવા દેશોએ મધ્યસ્થી તરીકે આગળ આવવું પડશે. ઈરાનને અલગ-થલગ કરવાને બદલે તેને રાજદ્વારી ટેબલ પર લાવવું એ જ એકમાત્ર ઉકેલ છે.

ઈતિહાસ સાક્ષી છે કે યુદ્ધ ક્યારેય સમસ્યાનું સમાધાન હોતું નથી, તે માત્ર નવી સમસ્યાઓ જન્માવે છે. ઈરાન અને ઈઝરાયેલ વચ્ચેની વર્તમાન અથડામણ એવી દિશામાં જઈ રહી છે જ્યાંથી પાછા વળવું મુશ્કેલ બનશે. જો વિવેકબુદ્ધિથી કામ લેવામાં નહીં આવે, તો આ સંઘર્ષ માત્ર મધ્ય પૂર્વ પૂરતો મર્યાદિત નહીં રહે, પણ તેની જ્વાળાઓ સમગ્ર વૈશ્વિક શાંતિ, અર્થતંત્ર અને સ્થિરતાને ભસ્મીભૂત કરી નાખશે.

સમય આવી ગયો છે કે સંયુક્ત રાષ્ટ્ર અને વિશ્વની મહાસત્તાઓ માત્ર નિવેદનો આપવાને બદલે નક્કર કાર્યવાહી કરે. વિશ્વ હવે વધુ એક મહાયુદ્ધ કે મોંઘવારીનો માર સહન કરી શકે તેમ નથી. જો આજે આ અગ્નિજવાળાને ઠારવામાં નહીં આવે, તો આવતીકાલનો પસ્તાવો પણ કોઈ કામમાં નહીં આવે.

ટેક્નોલોજીકલ યુદ્ધ અને સાયબર હુમલા

૨૮ ફેબ્રુઆરીની આ સૈન્ય કાર્યવાહી માત્ર મિસાઈલો અને ડ્રોન પૂરતી સીમિત નથી. અહેવાલો સૂચવે છે કે ઈઝરાયેલે ઈરાનના પાવર ગ્રીડ અને ન્યુક્લિયર ફેસિલિટીઝ પર મોટા પાયે સાયબર હુમલા કર્યા છે. આ આધુનિક યુદ્ધ પદ્ધતિમાં દુશ્મન દેશના માળખાગત તંત્રને ઠપ કરી દેવાની વ્યૂહરચના છે. ઈરાની સરકારી એજન્સીઓએ સ્વીકાર્યું છે કે તેમની ઘણી સંચાર પ્રણાલીઓ ખોરવાઈ ગઈ છે.

'એક્સિસ ઓફ રેઝિસ્ટન્સ'ની સક્રિયતા

ઈરાન એકલું લડી રહ્યું નથી. લેબનોનમાં હિઝબુલ્લાહ, યમનમાં હુથી અને સીરિયામાં રહેલા ઈરાન સમર્થિત જૂથોએ ઈઝરાયેલ પર ત્રણેય બાજુથી હુમલા શરૂ કર્યા છે. આ 'મલ્ટી-ફ્રન્ટ વોર' ઈઝરાયેલની 'આયર્ન ડોમ' અને 'ડેવિડ્સ સ્લિંગ' જેવી સંરક્ષણ પ્રણાલીઓ માટે કસોટી સમાન સાબિત થઈ રહ્યો છે. જ્યારે હજારો મિસાઈલો એકસાથે છોડવામાં આવે, ત્યારે ગમે તેટલી આધુનિક સિસ્ટમ પણ સો ટકા સુરક્ષા આપી શકતી નથી, જેના કારણે ઈઝરાયેલના રહેણાંક વિસ્તારોમાં પણ જાનહાનિના અહેવાલો છે.

આ યુદ્ધની અસર માત્ર રણમેદાન સુધી સીમિત નથી, પણ દરેક સામાન્ય માણસના ખિસ્સા સુધી પહોંચી રહી છે. આ યુદ્ધ લાંબુ ચાલશે તો વિશ્વને કેવી અસર થશે? સોનાના ભાવમાં ઉછાળોઃ અસ્થિરતાને કારણે રોકાણકારો સોના તરફ વળ્યા છે, જેનાથી વૈશ્વિક બજારમાં સોનાના ભાવ રેકોર્ડ સ્તરે પહોંચ્યા છે. ક્રૂડ ઓઈલની કટોકટીઃ જો ઈરાન હોર્મુઝની સામુદ્રધુનીને બ્લોક કરે, તો ભારત જેવા દેશો માટે તેલની આયાત અશક્ય બની જશે. દરિયાઈ વેપારઃ લાલ સમુદ્રમાં હુથી બળવાખોરોએ માલવાહક જહાજો પર હુમલા તેજ કર્યા છે, જેનાથી યુરોપ અને એશિયા વચ્ચેનો વેપાર ઠપ થઈ રહ્યો છે. અમેરિકાએ ઈઝરાયેલને મદદ કરવા માટે પોતાની 'THAAD' મિસાઈલ ડિફેન્સ સિસ્ટમ તૈનાત કરી છે, જે સીધો સંકેત છે કે જો જરૂર પડશે તો અમેરિકા મેદાનમાં ઉતરશે. બીજી તરફ, રશિયાએ ઈરાનને અત્યાધુનિક જામિંગ ટેકનોલોજી પૂરી પાડી હોવાની આશંકા છે. ચીન અત્યારે 'રાહ જુઓ અને જુઓ'ની નીતિ અપનાવી રહ્યું છે, પરંતુ તેના આર્થિક હિતો જોખમાતા તે પણ હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે. સંયુક્ત રાષ્ટ્ર અત્યારે માત્ર નિવેદનો આપવા પૂરતું મર્યાદિત જણાય છે, જે તેની નબળાઈ દર્શાવે છે.

ભારત માટે આ યુદ્ધ 'બેધારી તલવાર' સમાન છે. તેલના વધતા ભાવ ભારતના જીડીપીને નુકસાન પહોંચાડી શકે છે. અખાતી દેશોમાં લાખો ભારતીયો કામ કરે છે. જો યુદ્ધ આખા મધ્ય પૂર્વમાં ફેલાય, તો આ લોકોનું સ્થળાંતરએ ભારત માટે અત્યાર સુધીનું સૌથી મોટું ઓપરેશન બની રહેશે. ભારતે ઈઝરાયેલ સાથેના સંરક્ષણ સંબંધો અને ઈરાન સાથેના 'ચાબહાર પોર્ટ' જેવા આર્થિક પ્રોજેક્ટ્સ વચ્ચે સંતુલન જાળવવું પડશે.

૨૮ ફેબ્રુઆરીની આ સ્થિતિ ૨૧મી સદીની સૌથી મોટી ભૌગોલિક-રાજકીય દુર્ઘટના તરફ ઈશારો કરી રહી છે. યુદ્ધ ક્યારેય વિજેતા આપતું નથી, તે માત્ર તબાહી લાવે છે. જો આગામી સમયમાં કોઈ મધ્યસ્થી સફળ નહીં થાય, તો વિશ્વએ દાયકાઓ પાછળ ધકેલાઈ જવાની તૈયારી રાખવી પડશે. માનવતા અત્યારે એક એવા વળાંક પર ઉભી છે જ્યાં એક નાની ભૂલ પણ 'પરમાણુ શિયાળો' લાવી શકે છે.